

Zdenko Čepič*

Prevrat in revolucija v slovenskem zgodovinskem dogajanju: dejstva in misli

V nemirnih razmerah za družbo, državo in narod, ki so običajno povezane z vojno ali veliko družbeno, zlasti politično krizo, sta prevrat in revolucija sredstvo sprememb. Sta načina preloma s prejšnjim stanjem v državi in družbi. Gre za spremembe z dolgo-trajnejšimi posledicami.

Prevrat in revolucija sta bila v slovenskem zgodovinskem dogajanju v »kratkem« 20. stoletju dva načina, katerih pglavitni cilj ali posledica je bila državotvornost. Za isti namen tako obstajata dve oznaki: prevrat, revolucija. Bila sta politični izraz političnih subjektov v njihovem delovanju v svojem času za svoj narod.

V »kratkem«, hobsbawmovsko opredeljenem 20. stoletju smo Slovenci trikrat odločali o svoji državnosti. To smo utemeljili na samoodločbi ljudstva in naroda v smislu etnije. Šlo je za uveljavitev načela pravice do samoodločbe, po katerem ima narod pravico do lastne države ali do tega, da se samostojno odloči, v kakšni državni ureditvi želi živeti. Izbira državo in oblast ter njen način v njej. Po Prešernu bi rekli, da gre za izbiro »vere in postave«. Kot politično načelo samoodločba »ni nič drugega kot eminentno demokratično dejanje, ni nič drugega kot uresničitev demokratične biti«. Bistveno pri samoodločbi je dejstvo, da je samoodločba širša kot le samoodločba naroda. Gre za samoodločbo ljudstva kot suverena oblasti, da se samo odloča, kako, kje in s kom bo živelo, in uresniči pravico, da si samo izbere svojo oblast. Samoodločba je povezana z državnostjo in oblastjo, ki mora biti suverena, samostojna, neodvisna. Suverenost ji daje ljudstvo, samostojnost in neodvisnost pa sta mnogokrat na stalni preizkušnji in nikoli v popolnosti doseženi ideal.

Od treh samoodločb, ki so pomenile ustvaritev slovenske državnosti, je šlo dvakrat za odločitev, da se Slovenci kot narod vključimo v širšo državno skupnost, v državo etnično sorodnih narodov, enkrat pa za odločitev, kako iz te države »izstopiti« in ustvariti povsem lastno, samostojno in neodvisno državo.

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, zdenko.cepic@inz.si

Vse samoodločbe so se uresničile s prevratom ali z revolucijo. Prva in tretja s prevratom, ko so bile pretrgane pravne vezi z državama, v katerih so Slovenci do takrat živeli. Šlo je za prehod iz enega državnega okvira v drugega. Revolucija pa je pomenila korenito spremembo družbenega in zlasti državnega stanja, oblike vladavine in organizacije države, kar je bilo bistveno za politično revolucijo, izvedeno v času druge svetovne vojne.

Prvi dve samoodločbi sta bili povezani z vojno. S svetovno vojno. Tako prva kot druga svetovna vojna sta imeli velik vpliv na oblikovanje ideje samoodločbe in njenega »udejanjanja«. Vojni sta ustvarili pogoje za slovensko državnost oziroma je bila ta njuna posledica. Omogočili sta samoodločbo, kakršna je bila takrat iz političnih razlogov oblikovana kot načelo za ureditev sveta po vojni.

Uresničenje samoodločbe bodisi s prevratom bodisi z revolucijo zastavlja vprašanje, ali gre, glede na ujemanje po lastnostih in značilnostih, za enak pojav z dvema poimenovanjema ali pa gre za dva pojavi z istim namenom. Ta je, kako osvojiti oblast brez bistvenega instrumenta demokracije, volitev. Prevrat in revolucija sta sredstvi za osvojitve oblasti. Oba načina sta bila stvarna v svojem času, v takratnih razmerah in sta bila takrat edina mogoča načina prevzema oblasti. Glede na to se postavlja vprašanje, kaj določa razliko med prevratom in revolucijo, če je namen obeh glede dosege državnosti enak.

Prevrat in revolucija pomenita prelom z dotedanjim, s starim, preživelim. Pomenita prelom in začetek nečesa novega v življenju ljudi ali naroda, saj sta oba zgodovinska pojavi imela narodnoosvobodilni namen. Bila sta dva načina oblikovanja slovenske države z istim namenom v različnem času in različnih okoliščinah. Bila sta načina, kako so Slovenci v izdihljajih prve svetovne vojne in v drugi svetovni vojni z odporom proti okupatorjem, to je z osvobodilnim bojem, uresnili samoodločbo in dosegli svojo državnost.

Prevrat in revolucija se razlikujeta v načinu, kako osvojiti oblast. Razlika v načinu sicer lahko določa, kaj je prevrat in kaj revolucija, vendar to ni vedno merilo. Razliko ustvarjajo politični nosilci, zlasti pa končni cilj, ki ga želijo doseči, in dejstvo, koliko ta cilj posega v spremembe v državi in družbi. Namen posvečuje sredstvo ali opredeljuje način za doseg sprememb.

Način osvojitve oblasti naj bi bil osnovna razlika med »zakonitim« prevratom in »nezakonito« revolucijo. Niti prevrat niti revolucija pa nimata zakonske osnove, ampak sta izraz ali posledica razmer v času, v katerem se zgodita. Legitimnost dobita s svojo uspešnostjo. Zaradi svoje uspešnosti vstopita v zgodovino kot znanilca družbenega napredka. V slovenskem primeru se je ta kazal v oblikovanju slovenske državnosti.

Prevrat in revolucija sta bila v slovenskem zgodovinskem dogajanju državotvorna. Pomenila sta uresničenje pravice do samoodločbe. Tisti, ki jo je ustvaril prevrat, in tisti, ki je bila dosežek revolucije, je skupno to, da sta bili obe izraza slovenske državnosti, ozko vezana na Jugoslavijo. Leta 1918 na Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov (Država SHS), leta 1943/45 pa na Demokratično federativno Jugoslavijo.

S prevratom in z revolucijo je bila v slovenskem primeru ustvarjena slovenska

država. To dejstvo je dajalo prevratu značaj pozitivnega, medtem ko je revolucija, ki zlasti zaradi posega v lastninske odnose pomeni spreminjanje celote družbenih razmerij, dobila značaj negativnega, čeprav je bila v prvi vrsti državotvorna. Razlika med njima je bila v tem, da je do prevrata prišlo, ker se je zaradi razpada dotedanje države, v kateri so stoletja bivali Slovenci, moral zgoditi in so razmere zahtevale vzpostavitev lastne oblasti, medtem ko je bila v revoluciji vzpostavljena oblast, ki je izvedla spremembe glede organizacije države. Vzpostavila je federativnost, pogoj zanjo pa je bilo oblikovanje nacionalnih držav na osnovi pravice do samoodločbe.

Pri zamenjavi oblasti in njenem prevzemanju je bilo glede razlikovanja in vrednotenja prevrata in revolucije pomembno vprašanje glede nasilja, njegovega načina in intenzivnosti pri prevzemu oblasti. To je običajno posledica prevrata, npr. državnega udara ali puča, in revolucije, ki sledi samemu dejanju spremembe ali prevzema oblasti. V primeru slovenskega prevrata 1918 res ni bilo nasilja, saj so se tega »narodni voditelji«, izvajalci prevrata najbolj bali. Zelo zadržani so bili tudi glede zborovanja 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani, saj so se bali nemirov, nasilja in zlasti odzivov avstrijskih oblasti. Zavedali so se, da pomeni pretrganje državnopravnih vezi s habsburško monarhijo prevrat, ki ima značaj narodne revolucije. Zaželeno država, ki so jo oblikovali, jim je bila v veliki meri povsem neznana. Tega so se prevratniki, ki sami to niti niso želeli biti, zavedali. Zlasti so se zavedali odgovornosti, ki jim jo je naložilo novo stanje, ko so morali predstavljati državno oblast. A ta je bistven pogoj za ustvaritev državnosti v razmerah prevrata in revolucije.

Nasploh mnogokrat prihaja do težav glede označevanja ali poimenovanja, kaj je prevrat in kaj revolucija. Razlogi za to so ideološki, ker je s pojmom ali pojavom revolucije razumljena le njena proletarska, tj. komunistična inačica. Prevrat, ki ima bolj enotno »domovinsko« pravico in je razumljen kot »demokratičen« način dosega spremembe, pa se v slovenščini lahko imenuje tudi prekucija, prevratnik pa prekucuh, kar pa ima vsekakor bolj negativen, slabšalen pomen. Poleg tega se prevrat veže tudi na pojem ali dejstvo državnega prevrata, ki je povezano s spremembo oblasti na vrhu politične oblasti v državi (*coup d'état*). Državni prevrat se imenuje tudi puč. Slovenskega prevrata 1918 ni nihče razumel – ali ga nihče ne razume – kot puč, ker to ni bil. Puč, ki ima predvsem namen prevzema oblasti, se glede tega precej enači z revolucijo. Če revolucijo razumemo kot nasilni način prevzemanja oblasti, ima v praksi to značilnost tudi puč. Le redki državni prevrati so izvedeni na miren način in tudi brez žrtev. V praksi ima puč običajno podoben videz, kot ga ima revolucija, takšno je vsaj mnenje o njeni naravi, to je, da osvojitve in prevzemanje oblasti spremlja nasilje. Nema lokrat prevzemu oblasti s pučem ali z revolucijo sledi državljanska vojna.

Državni udar je običajno poseg v politično, dejansko oblastno stanje v državi na grob način, običajno z vojsko ali pa s paravojaškimi silami. Za državni udar kot izraz prevrata so vojaške sile, pa naj bodo državne ali strankarske, torej nekakšne milice, v veliki meri pogoj za njegovo uspešnost. Tako so bile za prevzem slovenske oblasti v Mariboru novembra 1918 pomembne slovenske vojaške sile, ki jih je oblikoval general Rudolf Maister, ki je s tem, ko je razorožil nemške paravojaške enote, t. i. Schutzwehr,

izvedel prevrat. Slovenski civilni oblasti, ki jo je predstavljal Narodni svet za Štajersko in v imenu katere je nastopal Maister, je zagotovil oblast. Brez Maistrovega puča proti Schutzwehru ta tega ne bi zmogla. Vloga vojske je bila glede prevzemanja oblasti potrebna in odločilna. Posredno tudi glede oblikovanja ali imenovanja prve slovenske vlade.

»Slovenskega« prevrata leta 1918 ni mogoče razumeti kot puča, v katerem je bilo osnovno vodilo »prevratnikov« osvojitev oblasti. V primeru slovenskega prevrata konec oktobra 1918 oblast ni bila osnovni motiv »prevratnikov«. Oblast v obliki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani so precej obotavljivo vzpostavili dva dni po oblikovanju Države SHS. Bolj kot za zamenjavo oblasti je šlo za zamenjavo državnega okvira. Slovensko vlado so oblikovali šele po »ultimatu« slovenskih častnikov, ki so pred tem storili revolucionarno dejanje – prelomili prisego habsburškemu vladarju, saj so se bolj kot politiki zavedali, da je za uspešnost prevrata potrebna oblast, ki obvlada in ureja razmere; oblikovanje vlade je narekovalo dejstvo, da država ali njen slovenski del rabi oblast, ki bo urejala »vsakodnevno« življenje prebivalstva.

Pri slovenskem prevratu leta 1918 ni šlo za zamenjavo politične, zlasti družbene ureditve. Pomenil je zamenjavo države in je imel bolj značilnost celovite narodne revolucije z osvobodilnim namenom kot pa le prevzema oblasti. Bil je narodna, ne družbena revolucija. Prevrat je pomenil zapustitev dotedanje države in vstop v novo. Spremembo državnopravnega odnosa je imel tudi prevrat leta 1990/91, ko je Slovenija zapuščala oziroma zapustila jugoslovansko državo. Če prevrat že ima kakršnokoli zakonsko oporo in je za sodobnike opravičljiv, revolucija tega nima. Revolucija si pridobi zakonitost s svojo uspešnostjo, s prevzemom oblasti, ki ji pozneje da zakonitost. Za revolucijo je bistven prelom v veljavnem redu, mimo njega in proti njegovemu smislu. Sicer bi to bila reforma, ne prelom družbenega stanja. Revolucija nima zakonske osnove, na katero bi se lahko sklicevala, kot je to običajno pri prevratu. Če bi bilo tako, ne bi bila revolucija. Je pa lahko revolucija upravičena po zgodovinskem toku, po poteku in smeri rasti družbe, pač glede na zgodovinske okoliščine, razmere in razmerja, v katerih se zgodi. Revoluciji v Jugoslaviji v času druge svetovne vojne je dala zakonitost njena uspešnost. Izvoljeni zakonodajni organ, na jugoslovanski ravni Ljudska skupščina FLRJ je leta 1946 potrdila odločitve Avnoja iz konca novembra 1943, Ljudska skupščina LR Slovenije pa februarja 1948 11 aktov slovenske revolucionarne zakonodaje. Dejansko priznanje je dobila že v času vojne zaradi vojaške uspešnosti v skupnem boju proti skupnemu sovražniku s sicer komunistom nenaklonjenimi zavezniki. S tem sicer ni dobila zakonitosti, je pa bila kot revolucija priznana in upoštevana.

Ustaljeno mnenje je, da je bil ob koncu prve svetovne vojne izveden prevrat, medtem ko je bila med drugo svetovno vojno izvedena revolucija. Prevrat naj bi imel demokratičen značaj, medtem ko to za revolucijo naj ne bi veljalo. Prvi način ustvaritve državnosti naj bi bil legitimen, drugi pa ne. Ker pa daje revoluciji legitimnost njena uspešnost, je ta zagotovilo legitimnosti revolucije. Oba zgodovinska pojava sta imela enak namen, ki sta ga tudi dosegla, čeprav različno intenzivno. Vsekakor med državno-stjo, doseženo s prevratom, in tisto, doseženo z revolucijo, obstajajo določene razlike.

V slovenskem zgodovinskem dogajanju »kratkega« 20. stoletja sta bila uspešna dva prevrata in ena revolucija. S prvim prevratom je bila dosežena prva slovenska osamosvojitve od takrat sicer še žive, a umirajoče in izginjajoče avstro-ogrske monarhije, z drugim, triinsedemdeset let kasneje, pa je Slovenija postala samostojna in neodvisna država, ki je zapustila takrat tudi že hirajočo jugoslovansko državo. V času druge svetovne vojne je sicer prišlo do dveh poskusov vzpostavitve slovenske državnosti s prevratom. Na prevratniški način so jo želele doseči t. i. meščanske politične sile. »Nosilca« prevrata ali poskusa prevrata sta bila Narodni svet za Slovenijo na začetku druge svetovne vojne v Jugoslaviji (s tem tudi v Sloveniji, tj. Dravski banovini) in Narodni odbor za Slovenijo jeseni 1944, zlasti pa v zadnjih dneh druge svetovne vojne pri nas in v Evropi. V svoji nameri sta bila neuspešna, razlog za to pa je mogoče iskati predvsem v kolaboraciji, v katero so se zapletle slovenske meščanske stranke iz strahu pred »komunizmom« osvobodilnega gibanja, ki se je borilo proti okupatorjem. Zaradi ohranitve oblasti v državi, ki je bila okupirana, so meščanske stranke s kolaboracijo (odkrito in prekrito) zapravile možnost oblikovanja države, zlasti pa njenega mednarodnega priznanja. Njihov prevrat je bil neuspešen, ker je bila revolucija kot del osvobodilnega boja proti okupatorju, vpetega v »svetovni« boj proti državam, ki so z napadalnim in osvajalnim namenom začele drugo svetovno vojno, uspešna in s tem dejansko priznana. Spremembe glede položaja Slovenije v jugoslovanski državi, ki so jih načrtovale slovenske tradicionalne politične stranke v času druge svetovne vojne, je mogoče označiti za reformistične, čeprav so imele glede na izražene poglede in zahteve – te so ostale bolj ali manj le na papirju – v bistvu revolucionarno vsebino. Posegle so v bistvo prve jugoslovanske države in zahtevale njene spremembe. Niso pa jih želeli doseči s prevratom, ampak na način, značilen za parlamentarno demokracijo.

V slovenski zgodovini se prevrat razume predvsem kot sprememba državnopravnega odnosa Slovencev z državo, v kateri bivajo, nimajo pa v njej vseh narodnostnih pravic ali možnosti povsem izražati svojo suverenost. Prevrat je zato razumljen kot narodna revolucija, katere namen je ustvariti narodno državo. Gre za način prehoda iz ene v drugo državo, npr. leta 1918 iz avstro-ogrske v »jugoslovansko« Državo SHS ali pa leta 1991 iz Jugoslavije v državno samostojnost. V revoluciji med drugo svetovno vojno pa je šlo za prehod iz ene organizacije države v drugo, drugačno, narodom bolj naklonjeno. Za slovensko revolucijo med drugo svetovno vojno je bila značilna poudarjena narodnoosvobodilna vsebina. Ta je bila narodnoosvobodilna v dveh pogledih. V odnosu do okupatorja in glede spremembe v jugoslovanski državi, tako glede oblasti v njej kot glede jugoslovanske državne organizacije. Bistvo revolucije osvobodilnega gibanja je bilo v prvi vrsti narodna emancipacija in na osnovi pravice do samoodločbe vzpostavitev narodne države. Slovenska revolucija v drugi svetovni vojni je bila glede tega celo bolj podobna ameriški revoluciji, s katero so ustvarili Združene države Amerike (ZDA) in se osvobodili kolonialnega gospostva Velike Britanije, kot pa ruski, leninski revoluciji. Ta je sicer nastopila kot t. i. druga faza jugoslovanske socialistične revolucije.

Prevrat in revolucija, ko je ta razumljena kot način hipnega spreminjanja političnega stanja, zlasti oblasti, imata dolgotrajne posledice. Skupno prevratu in revoluciji je vprašanje oblasti. Oblast je v prevratu cilj, v revoluciji pa sredstvo za nadaljnje spremembe v državi in družbi.

Ko se s prevratom ali revolucijo za dosego narodnoosvobodilnega cilja vzpostavi nova oblast, kar je bilo v slovenskem primeru leta 1918 in v drugi svetovni vojni, se prevrat in revolucija glede oblikovanja državnosti izenačita. Meščanskodemokratska revolucija, razumljena kot prevrat, in komunistična revolucija sta si bili pojavo in izvedbeno precej podobni. Cilj obeh je bil vzpostaviti narodno oblast in državnost. Kaj se dogaja po izvedenem prevratu ali revoluciji, kako oblast vlada in v kaj in zakaj posega, je že drugo vprašanje.

Razlike med prevratom in revolucijo so v vsebini sprememb. Posegi v družbeno stanje pri prevratu niso tako »globoki« in dolgoročni, ostajajo na »površju«, medtem ko je za revolucijo, za revolucionarno oblast značilno, da vrže svet s tečajev in želi spremeniti vse. Revolucija, ki jo razumemo kot celovit, korenit način sprememb družbenih, ekonomskih (tudi lastninskih) odnosov, je vsekakor tudi dolgoročnejši družbeni proces, kot je prevrat. Takšne so tudi posledice revolucije.

Nasprotje revolucije kot hitrega načina poseganja in spreminjanja obstoječega političnega in celotnega družbenega stanja pa ni prevrat, ampak evolucija, postopno spreminjanje. Poglavitna značilnost evolucije, ki jo ločuje (ali naj bi jo ločevala) od revolucije, je postopnost, počasnost glede sprememb. Za to, da se začne v družbi na evolutiven način dogajati njeno spreminjanje, je potreben »sunek« v dotedanjo oblast in njena zamenjava, kar pa pomeni revolucionarnost pri prevzemanju oblasti. Za evolucijo je potrebna revolucija. Evolucija in revolucija sta načina družbenega razvoja, ki se v bistvu, razen po načinu in glede na čas, ne razlikujeta. Kot se glede namena ne razlikujeta prevrat in revolucija. Oba želita uveljaviti spremembo, nekaj novega, npr. glede državnosti.

Glede na potek jugoslovanske socialistične/komunistične revolucije v času druge svetovne vojne je bila ta bolj evolutivni družbeni in politični proces, zaradi politične sile, ki ga je izvajala, pa je imel značaj revolucije. Vse, kar je storilo osvobodilno gibanje, so njegovi domači nasprotniki razumeli in sprejeli kot revolucijo. Revolucija osvobodilnega gibanja pa je potekala postopoma, večkrat po načelu dveh korakov nazaj in enega naprej, tako da so bili ob koncu vojne glede njene stopnje zmedeni tudi mnogi revolucionarji iz komunističnih vrst. Jugoslovanska revolucija se ni povsem izvedla po »naukih« Lenina in Stalina o dvostopenjski revoluciji, najprej meščanski, demokratični in nato proletarski. Obe fazi sta se med seboj mešali. V jugoslovanski revoluciji v drugi svetovni vojni je bolj prevladovala prva, meščanskodemokratska stopnja, v katero je mogoče uvrstiti tudi rešitev t. i. nacionalnega vprašanja, ki so jo izvedli z upoštevanjem pravice do samoodločbe naroda in na njeni podlagi z nastankom nacionalnih držav, združenih v federativno organizirani jugoslovanski državi. Meščanska stopnja revolucije je bila povezana z osvobodilnim bojem proti okupatorju. Ker so se meščanske politične sile odločile za nedejavnost proti okupatorju, za t. i. politiko

čakanja na ugoden trenutek, je zanje pomenila revolucijo, ki je niso želele, čeprav bi morale biti same nosilke osvobodilne dejavnosti.

Namen, ki ga je osvobodilno gibanje izražalo glede osvoboditve na ravni meščan-skodemokratske revolucije, so v svojih programih izražali tudi slovenski politiki iz meščanskih vrst. Ti so ostali bolj ali manj le črka na papirju, kažejo pa na »revolucionarna« hotenja, ki jih meščanski politiki niso želeli doseči niti na prevratniški niti na revolucionarni način. Njihovi programi so bili kar revolucionarni, saj so npr. za novoorganizirano Jugoslavijo načrtovali tudi družbene oziroma gospodarske reforme, po katerih naj bi – kot so že jeseni 1941 zapisali v t. i. londonskih točkah – sistem podrl »sebične težnje posameznika« in jih podredil »narodni in javni koristi«. Ni pa njihova »revolucija«, izražena v programu Slovenske zaveze oziroma v Narodni izjavi 29. oktobra 1944, ki jo je obelodanil Narodni odbor v začetku maja 1945 in napovedal »temeljito socialno in gospodarsko preosnovo, ki bo uničila gospodstvo kapitala nad delom« in »vsem delovnim slojem ... zagotovila človeka vredno življenje«, pomenila prevrata v pomenu, kot ga ta sicer ima: da zamenja politično oblast ali njene nosilce. Šlo je za načrtovane reforme, ki naj bi jih dosegli v dogovarjanju s Srbi in Hrvati, s katerimi bi Slovenci tvorili federativno jugoslovansko državo. V njej bi bila oblast bolj ali manj v rokah istih političnih sil. Vsaj za Slovenijo so si oblastniki iz vrst SLS želeli ohraniti svojo oblast tudi pred siceršnjimi sodelavci v Slovenski zavezi iz liberalnega političnega ali svetovnonazorskega tabora. Oblastnega prevrata kljub »revolucionarnemu« političnemu programu tako glede jugoslovanske države in položaja Slovenije v njej ter napovedovanim spremembam na gospodarsko-socialnem področju niso želeli. V svojem programu so bili deklarativno celo bolj revolucionarni kot revolucionarno osvobodilno gibanje, ki so ga prav zaradi njegove revolucionarnosti odklanjali in so zato stopili na pot kolaboracije.

Prevrat leta 1918 je povzročil predvsem prelom glede države, v kateri so Slovenci živeli vrsto stoletij, eden od bistvenih namenov revolucije v času druge svetovne vojne pa je bil državo, v kateri so Slovenci živeli slabega četrto stoletja, ne le obnoviti, ampak jo predrugačiti na drugih organizacijskih temeljih, takih, ki so izhajali iz razumevanja pravice do samoodločbe naroda. V tem je bila revolucionarnost revolucije. V obeh primerih je šlo za izraz in izvedbo narodne revolucije, katere cilj je bila slovenska narodna država z lastno oblastjo in ozemljem, ki bi se kazalo kot ozemlje Zedinjene Slovenije.

Narodnoosvobodilni učinek revolucije med drugo svetovno vojno pa je bil pogoj za t. i. družbeno revolucijo, za politične in celovite družbene spremembe. Te so se v celoti zgodile po koncu vojne, po koncu uspešne nacionalne revolucije. Vsekakor pa je revolucija pomenila spremembo oblasti, njenih političnih nosilcev in posledično družbenega reda.

Oblikovanje države je bilo sicer začetek in pogoj za nadaljevanje revolucije, ki se je iz narodnoosvobodilnega področja začela seliti na področje poseganja v družbo in spreminjanja družbe. Sledilo je dolgo, petinštiridesetletno obdobje, ki ga je nova oblast razumela kot stalno (permanentno) revolucijo. Nenehnost revolucije v Jugoslaviji se je kazala v stalnem nadgrajevanju družbe in države, zlasti pa v spreminjanju ustave.

Glede na način je sicer šlo bolj za evolutivnost. Način spreminjanja so bile reforme in dopolnjevanje. Celotno dogajanje se je vrtelo okoli reformiranja političnega in državnega sistema, zlasti glede organizacije države, federativnosti. Tudi konec jugoslovanske države je mogoče razumeti kot del te revolucije. Posledica nenehne revolucije je bil razpad države s prevrati, ki so se tako ali drugače dogodili v vseh državah, ki so tvorile jugoslovansko zvezno državo. Slovenska osamosvojitve in pot do nje sta bili svojevrstni prevrat z značajem narodne revolucije. Prevrat leta 1990/91 je imel za Slovence v veliki meri enak značaj in pomen, kot ga je imel prevrat leta 1918.

Glede uporabe izraza revolucija, zlasti ko gre za narodno revolucijo, osvobodilno dejanje in nastanek državnosti, v Združenih državah Amerike nimajo zadrege. Američani osamosvojitve ameriških britanskih provinc oziroma nastanek ZDA, dosežen z osamosvojitveno vojno, brez zadržka označujejo za ameriško revolucijo. Za revolucionaren nastanek ZDA in ameriške nacije. Slovenska osvoboditev izpod »habsburške krone« in oblikovanje samostojne države habsburških Jugoslovanov sta nedvomno bila takšna revolucija, kot je bila razglasitev ameriške neodvisnosti. Manjkale so le jasno napisane besede v jasno izraženem narodnem programu, ki bi ga izoblikoval npr. Narodni svet. Ta ni izdal nobene deklaracije.

Če se vrnemo k že omenjenemu vprašanju prevrata, revolucije in nasilja, je treba opozoriti, da nasilje sicer ni tisto, kar revolucijo bistveno označuje ali jo opredeljuje, je pa vsekakor v večji meri njen spremljevalni pojav kot pri prevratu. »Revolucionarni teror«, ki je spremljevalni pojav revolucije, ne le t. i. komunistične, sam po sebi ni revolucija. Lahko pa je sredstvo in njen spremljevalec. To je veljalo tudi za prvo meščanskodemokratsko revolucijo, francosko revolucijo leta 1789. Za lažje odstranjevanje nasprotnikov revolucije – ali pa za zaščito revolucije – so si takrat izmislili giljotino in jo uporabljali resnično množično.

Nasilje je sicer predvsem spremljevalni pojav vladanja oblasti. Dejansko je bolj posledica spremembe oblasti, ko se ta tudi z nasiljem loti spreminjanja in ko ji tisti, ki spreminjanja ne želijo, nasprotujejo. Ko je šlo za prevzemanje oblasti, ni v slovenski zgodovini nasilje neposredno označilo niti prevrata niti revolucije. To velja tudi za revolucijo v času druge svetovne vojne, za katero je bila značilna velika mera nasilja vseh v vojno vpletenih strani, okupatorja, kolaborantov in osvobodilnega gibanja. Revolucija je bila v Sloveniji med drugo svetovno vojno del vojnega spopada, ni pa bil vojni spopad z okupatorjem sam po sebi že revolucija. Kot ni bila revolucija spopadanje s kolaboranti. Do nasilja v drugi svetovni vojni ni prihajalo le zaradi revolucije, je pa revolucija, dejanska in tista, ki so jo njeni nasprotniki pričakovali, bila v dokajšnji meri pogojevalec medsebojnega spopada med Slovenci. Pri tem je treba upoštevati dejstvo, da so se revolucija, odziv nanjo in njune posledice dogajale v razmerah okupacije in odpora proti njej ter so vplivale na pojave, ki imajo oznako revolucionarnega terorja. Ta ni imel le razrednih, ideoloških razlogov, ampak so ti izhajali bolj iz obstoječega sodelovanja z okupatorjem z namenom pomagati mu proti osvobodilnemu gibanju.

Prevrat v Sloveniji leta 1918 je bil res izpeljan na miren način, brez vsakega neposrednega nasilja, je pa vseeno povzročil »žrtev«. Ni sicer bila smrtna žrtev, ampak

politična. Ena od posledic prevrata, sicer ne bistvena, je bil prvi politični begunec, ki se je zaradi nove oblasti za štiri leta umaknil v tujino. Ker so mu grozili s smrtjo, nanj naj bi pripravljali atentat, je Ivan Šušteršič, dolgoletni voditelj stranke slovenskega političnega katolicizma, klerikalne stranke (do novembra 1917) in do 26. oktobra 1918 deželni glavar Kranjske, dokler ga ni Narodni svet odstavil, neposredno po odstititvi, ki je bila del prevratnega delovanja Narodnega sveta, iz domovine odšel v tujino.

Slovenski prevrat, izveden konec leta 1918, ni bil le dejanje nastanka Države SHS, pač pa ga je treba razumeti širše, vsaj od ustanovitve Narodnega sveta za slovenske dežele in Istro (Narodni svet) avgusta 1918 dalje. Za celoten proces zapuščanja habsburške monarhije, trganja in pretrganja državnopravnih vezi s to državo se je namreč uveljavil izraz prevratna doba. Obdobje od Majniške deklaracije konec maja 1917 do »zedinitve« 1. decembra 1918 in vprašanje t. i. boja za slovenske etnične meje po njej je Albin Prepeluh v svojih dokumentiranih spominih na to obdobje naslovil *Pripombe k naši prevratni dobi*. Prevrat je vsekakor razumel kot daljši proces, in ne le kot dejansko spremembo, ki jo prevrat prinaša. Narodni svet, njegov obstoj in delo, kolikor ga je bilo, so v bistvu bili izraz prevrata, čeprav v samem dejanju prevrata, pretrganju državnopravnih vezi z avstro-ogrsko monarhijo, Narodni svet ni aktivno sodeloval. Z vzpostavitev Narodne vlade SHS v Ljubljani, ki je nato v slovenskem delu Države SHS »vladala« precej avtonomno, samoslovensko, je bil prevrat v veliki meri izveden in zaključen. V nasprotju z revolucijo, ki je trajala štiri leta, kolikor je trajala druga svetovna vojna v Jugoslaviji/Sloveniji, je bil prevratni čas krajši.

Revolucija, ki je pomenila spremembo oblasti, predvsem pa je ustvarila slovensko državo kot politični pojem, je potekala od 16. septembra 1941, ko je bil oblikovan prvi oblastni organ slovenskega osvobodilnega gibanja, Slovenski narodnoosvobodilni svet, pa do 5. maja 1945, ko je bila oblikovana ali imenovana Narodna vlada Slovenije. Medtem ko se je v prevratu nastala slovenska državnost leta 1918 kazala v slovenski vladi kot izrazu narodne oblasti, je bilo oblikovanje vlade v revolucijskem procesu zaključno dejanje narodne in tudi t. i. ljudske revolucije.

* * *

Da sta prevrat in revolucija lahko uspešna glede prevzemanja oblasti, si morata ustvariti ustrezne razmere. Vzpostaviti morata oblastno telo, ki oblast prevzame in jo zastopa. Poglavitni organ slovenskega prevrata leta 1918, Narodni svet, je sicer kmalu prenesel velik del svojih pristojnosti na Narodno vijeće Slovencev, Hrvatov in Srbov (Narodno vijeće) – politični in nato oblastni organ »habsburških Jugoslovanov« s sedežem v Zagrebu. Slovensko osvobodilno gibanje je v času druge svetovne vojne oblikovalo precej podoben organ. Sredi septembra 1941, v zgodnjem obdobju vojne, se je Vrhovni plenum OF pretvoril v Slovenski narodnoosvobodilni odbor (SNOO). Ta naj bi imel, in dejansko jih je res imel, podobne, če na kar enake naloge kot Narodni svet jeseni 1918. SNOO je kot oblastni organ slovenskega osvobodilnega gibanja deloval le kratek čas, najbrž tudi zaradi kritike osrednjega vodstva jugoslovanskega

osvobodilnega gibanja, češ da je še prezgodaj za oblikovanje revolucionarnih oblastnih organov. Kasneje je osvobodilno gibanje vzpostavilo druge oblastne organe, na drugih temeljih in delno tudi z drugim namenom. Z bolj jasno državotvornim namenom.

V članku *Razpad Avstro-Ogrske in nastajanje slovenske državnosti* (Naši razgledi, 7. 11. 1969) je pravnik Ivan Tomšič menil, da je bila slovenska oblast, ki je nastala jeseni 1918 kot vzporedna avstrijski oblasti, v resnici revolucionarna. Sodil je, da glede tega ni pomembno, ali je nastala po ustavni poti ali pa na revolucionaren način. Pomembno je bilo, da je bila suverena. Poudarek je namenil suverenosti oblasti, ne pa toliko načinu, kako sta na oblast prišla Narodni svet in nato Narodna vlada Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani; vlado je imenovalo in potrdilo Narodno vijeće kot vrhovni organ oblasti v Državi SHS. Tomšič je govoril tudi o vzporednosti oblasti in menil, da je takšna oblast revolucionarna. Taka vzporedna oblast je bil leta 1918 Narodni svet, ki je bil sicer v prvi vrsti politični organ, a je predstavljal do neke mere vzporedno oblast takrat še obstoječi oblasti avstro-ogrske monarhije. Iz političnega organa je postal organ oblasti. Vsekakor po nastanku Države SHS, takrat ko je 31. oktobra 1918 oblikoval Narodno vlado SHS v Ljubljani. Glede na njegovo vlogo in celoten proces trgjanja vezi z Avstro-Ogrsko je dejansko bil revolucionarni organ, čeprav se je obnašal povsem nerevolucionarno.

Politično delovanje prevratniškega Narodnega sveta ali po Tomšiču revolucionarnega organa je bilo zelo oprezno, boječe in neodločno. Slovenska politika se je bala celo izvedbe prevrata, da ta ne bi imel izraza revolucije in bi pri njegovi izvedbi izgubili nadzor nad dogajanjem. Dejansko nadzor nad ljudstvom. Zato so z olajšanjem sprejeli odločitev avstro-ogrske vlade 28. oktobra 1918, da sprejme mirovne pogoje predsednika ZDA Wilsona, ker je to omogočilo, da je bil prevrat, pretrganje vezi z avstro-ogrsko in oblikovanje države »habsburških Jugoslovancev«, postavljen v okvir legalnosti – postavnosti, kot so to sami imenovali – in osamosvojitve od črno-žolte monarhije ni imela izraza revolucije. »Ustanavljanje lastne države formalno ni bilo več revolucionarna, ampak legalna, po vladi (avstro-ogrski – op. Z. Č.) priznana stvar.« Albin Prepeluh je kasneje slovenskim »političnim vodnikom« glede njihovega političnega obnašanja očital, da so čakali na dogodke, jih razlagali in tolmačili po svoje naknadno, oprezno, izogibajoč se vsaki osebni odgovornosti. S tem, ko je avstro-ogrska vlada sprejela Wilsonove mirovne pogoje, pa niso bila rešena vsa vprašanja razmerja do nosilcev oblasti v habsburški državi, npr. vprašanje odnosa do monarha in zlasti do vojaške prisega. Ko je to prisego »z obnaženo (golo) sabljo« v roki naslednji dan »presekal« Mihajlo Rostohar in v imenu vojakov odrekel pokorščino Avstriji ter prisegel zvestobo svoji narodni državi Jugoslaviji, je ljubljanski škof Jeglič, privrženec »postavne oblike samoodločbe«, to dejanje razburjen označil za revolucijo. Vodilni slovenski politiki, mednje je sodil tudi Jeglič, so se bali revolucije, pri čemer so jo razumeli kot »nepostaven« odnos do oblasti avstro-ogrske države in kot mogoče »vrenje« ljudskih množic proti tem oblastem. Prevrat so želeli imeti pod nadzorom. Navdušenja prebivalcev Ljubljane nad nastankom jugoslovanske države niso pretirano odobraval. S precejšnjo bojaznijo, da ne bi prišlo do nemirov, so sprejeli odločitev, da

se 29. oktobra 1918 udeležijo zborovanja na Kongresnem trgu v Ljubljani. Do pripravljane manifestacije so bili zadržani, bila jim je pravzaprav neljuba, zato je predsedstvo Narodnega sveta dan pred tem razpravljalo, kakšen značaj naj ima manifestacija naslednjega dne. Ugotovili so, da se je mora Narodni svet udeležiti, ker »manifestacije ne sme voditi ulica«. Glede vprašanja o predvideni zaobljubi jugoslovanski državi, državi »habsburških Jugoslovanov«, so bili previdni in so bili proti njej. Prevrat se je zgodil tako rekoč mimo dejavnosti Narodnega sveta. Iz strahu pred morebitnim odzivom avstrijskih oblasti, ki je bil realen, saj se je Deželna vlada na govorce, da hoče Narodni svet prevzeti oblast, odzvala z namero, da to prepreči s pomočjo oborožene sile, Narodnega sveta najbrž niso razglasili za slovenski oblastni organ. Prav tako so se iz istega razloga obotavljali pri oblikovanju in imenovanju vlade, ki je morala prevzeti vse breme vladanja. Po mnenju Albina Prepeluha, sodobnika prevrata, v katerem sicer ni aktivno sodeloval in je »‘priznane’ politične vodnike«, kot je imenoval člane Narodnega sveta, ocenjeval kasneje, ti »niso imeli nobenega jasnega pogleda v bodočnost in dogodke, ki so se pripravljali«, zato so nanje le čakali in jih dočakali.

Čeprav je bil Narodni svet tisti, ki je formalno izvedel dejanje narodne revolucije, v svojem bistvu ni bil revolucionarni organ. Osamosvojitve, ki mu je bila s tem, ko je avstro-ogrska vlada sprejela Wilsonove pogoje, ponujena ali kar vsiljena, so enostavno morali sprejeti. Pretrganje državnopravnih vezi z državo, ki je hitro izginjala, je izvedlo Narodno vijeće, politični organ, ki je vodil politiko »odcepljanja« »habsburških Jugoslovanov« od avstro-ogrske države. Ko je odklonilo manifest cesarja Karla, v katerem je ta »zvestim avstrijskim narodom« ponudil federativnost v avstrijskem delu monarhije, je izrazilo zahtevo po popolnoma suvereni in samostojni državi »habsburških Jugoslovanov«, ki pa je takrat ni razglasilo. Narodno vijeće je čakalo na pravi trenutek za prevrat. Ta je prišel 28. oktobra 1918, ko je vlada avstro-ogrske države sprejela Wilsonove pogoje za konec vojne.

Bistvo prevrata, katerega ključni nosilec na slovenskem ozemlju je bil Narodni svet kot politični, in ne oblastni organ, čeprav je izvedel tudi nekaj dejavnosti, ki so imele oblastni značaj, je bilo, da je slovenska, jugoslovanska država nastala na legalen način, sprejemljiv za obe strani. Za avstrijsko in za novo slovensko-jugoslovansko oblast. Politično dogajanje, ki sta ga vodila Narodni svet v Ljubljani in Narodno vijeće v Zagrebu, se »akterjem« zato ni zdelo revolucionarno, čeprav so z razglasitvijo Države SHS izvedli dejanje, ki je glede na vsebino imelo značaj narodne revolucije, glede na izvedbo pa značilnosti prevrata ali prenosa oblasti. Da je bil ta prehod v njihovih očeh legalen, je slovenskim/»jugoslovanskim« prevratnikom ali narodnim revolucionarjem s sprejemom Wilsonovih mirovnih pogojev pomagala avstro-ogrska vlada. To je pomenilo, da se je strinjala z osamosvojitvijo »habsburških Jugoslovanov« in vseh drugih narodov habsburške države. Njihov državni prevrat je bil legalen in ni pomenil revolucionarnega prehoda iz ene v drugo državo. Učinek je bil sicer značilen za narodno revolucijo, pot do narodne osvoboditve pač ne. rugačno kot ob koncu prve svetovne vojne je bilo oblikovanje vzporedne oblasti slovenskega osvobodilnega gibanja v času druge svetovne vojne. To je vzpostavilo svojo, okupatorski oblasti vzporedno oblast,

ki jo je večina prebivalcev bolj ali manj upoštevala. Osvobodilno gibanje je vzporedno oblast vzpostavilo že sredi septembra 1941, ko je Vrhovni plenum Osvobodilne fronte (OF), politični organ, v katerem so bili predstavniki vseh skupin, ki so se odločile za odpor proti okupatorju, sprejel sklep o konstituiranju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora (SNOO) kot oblastnega organa. Vrhovni plenum je prevzel funkcijo takšnega organa in se v ta namen preimenoval. O tem, ali je bilo to, ko se je SNOO razglasil za edinega predstavnika slovenskega naroda na vsem njegovem ozemlju v času vojne, »trenutek« revolucije, prevzema oblasti v roke OF, je mogoče razpravljati. Vrhovni plenum OF je s SNOO sicer vzpostavil slovensko oblast, ki je prevzela vlogo, da v času vojne edina predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod. S tem nobeni drugi slovenski oblasti ni ničesar odvzel. Takšne oblasti namreč ni bilo. S SNOO je bila bolj kot vzporedna oblast nekdanji oblasti vzpostavljena vzporedna oblast okupatorjevi civilni oblasti. Osvobodilno gibanje v organizaciji OF s SNOO še ni razglasilo prevzema oblasti, si je pa s tem želelo zagotoviti politični primat v boju proti okupatorju. Najbrž so računali, da bodo meščanske politične stranke obudile organ, kot je bil Narodni svet iz aprila 1941, in so kaj takega želeli prehiteti z oblikovanjem SNOO. Lahko se je Vrhovni plenum OF na pobudo ali kar predlog Kidriča, ki je sicer imel pred očmi revolucijo, odločil, da prehititi mogoče oblikovanje oblastnega telesa meščanskih političnih strank, kar je Natlačenu konec avgusta 1941 predlagal Lambert Ehrlich. Natlačen je to sicer zavrnil, ker se takrat ni želel več iti slovenskega »separatizma« in je takrat že razmišljal v skladu s stališči jugoslovanske vlade in je zato tudi izstopil iz okupatorjeve konzulte. Ker se to ni zgodilo, je SNOO »ugasnil«. To pa ni bil edini razlog, da se ta organ ni več pojavljal. Podvržen je bil kritiki osrednjega jugoslovanskega vodstva osvobodilnega gibanja. To je sicer tudi samo razmišljalo o oblikovanju svoje oblasti, vendar so zamisel opustili, ko so od Kominterne izvedeli, da bo Sovjetska zveza obnovila odnose z jugoslovansko vlado. Oblikovanje Narodnega komiteja osvoboditve kot organa ljudske oblasti v Jugoslaviji bi namreč otežilo položaj Sovjetske zveze v njenem odnosu do zaveznikov, zlasti Britancev. Tega ob odločitvi, da bodo vzpostavili organ slovenske oblasti na okupiranem ozemlju, v vodstvu slovenskega osvobodilnega gibanja niso vedeli. O tem tudi niso razmišljali, saj so s svojo oblastjo predvsem želeli nasprotovati okupatorski oblasti, in ne »Londonu« ali jugoslovanski vladi v begunstvu, ki je takrat predstavljala jugoslovansko državo.

Po mnenju Maksa Šnuderla, udeleženca sestanka, na katerem so sprejeli sklep o oblikovanju SNOO je bilo oblikovanje SNOO »revolucionarno-pravni akt, akt revolucionarne oblasti, ki temelji samo na sili in na prostovoljnosti«. Namen SNOO in odloki, ki jih je sprejel, so bili predvsem izraz slovenske narodne revolucije. Oblikovanje slovenskega oblastnega telesa pa samo po sebi ni pomenilo spremembe oblasti v Sloveniji, saj jo je imel v rokah okupator, še najmanj pa spremembo kake domače oblasti. Te, kot je bilo rečeno, ni bilo, saj je ban Natlačen predal svojo oblast italijanskemu civilnemu komisarju (kasneje visokemu komisarju) in pri tem izrazil »željo prebivalstva Slovenije, da bi bili deležno visoke blagohotnosti Duceja in zaščite fašistične Italije«. To je bila predvsem želja slovenske politike, ne toliko prebivalstva,

kar se je kmalu pokazalo. SNOO je bil organ vzporedne oblasti slovenskega osvobodilnega gibanja. To je proti kraljevi jugoslovanski vladi nastopilo na Kočevskem zboru, ko ji je odreklo »pravico zakonitega predstavnika slovenskega naroda«. Takrat je šlo za revolucijo, za vzpostavitev vzporedne oblasti nasproti priznani oblasti jugoslovanske države.

Oblikovanje SNOO je povzročilo stanje t. i. države v državi, ko so v Ljubljani (bila je središče takratnega odpora proti okupatorju) ljudje v veliki meri upoštevali navodila OF, ki so bila naperjena proti okupatorju in so predstavljala osvobodilno dejavnost. »Država v državi« je bil izraz dvovladja, na eni strani je bila okupatorjeva oblast, na drugi strani pa oblast osvobodilnega gibanja. Ta je bila glede na mnenje Ivana Tomšiča o značaju vzporedne oblasti izraz revolucije. Ker je bila vzporedna, je bila revolucionarna oblast. SNOO je bil revolucionaren tudi glede oblikovanja slovenske državnosti. Oblikovanje SNOO so takrat predstavili kot »korak k osvoboditvi in združitvi vseh Slovencev, nov korak v dobo, ko bo slovenski narod na svoji zemlji svoj gospod«. Namen SNOO je bil v »upostavitvi slovenske narodne suverenosti«, državnosti. Prvenstveno je bil narodnoosvobodilen. SNOO je bil organ narodne revolucije. »SNOO je prvi v zgodovini nastali oblastni organ, ki realno uveljavlja načelo suverenosti slovenskega naroda, načelo njegove pravice do samoodločbe, organ, ki ustvarja začetek njegove narodne države (leta 1918 je bil formalni pravni subjekt 'narod Slovencev, Hrvatov in Srbov')«.

SNOO je sprejel štiri odloke, od katerih so imeli trije predvsem praktičen namen. Dva sta imela značaj zagotavljanja finančnih sredstev za potrebe osvobodilnega gibanja ali protiokupatorskega boja, z enim, t. i. zaščitnim odlokom, pa je osvobodilno gibanje določilo represijo proti dejavnosti, ki so jo izvajali Slovenci proti slovenskemu osvobodilnemu gibanju, kot je bilo ovađuštvo. Za takšna dejanja, ki so bila opredeljena kot dejanja proti narodu in posebej proti osvobodilnemu gibanju, je bila določena kazen. Šlo je za »pragmatične« odloke, potrebne za izvajanje osvobodilnega boja proti okupatorju. Sicer pa so vsi organi osvobodilnega gibanja med drugo svetovno vojno, ki so imeli oblastni značaj, posegali tudi na področje denarništva in financiranja osvobodilnega gibanja. Nasploh je vprašanje denarne podpore pomembno za prevrat in revolucijo ali za izvedbo obojega.

Čeprav ni bil zakonsko zaukazan, kot sta bila odloka SNOO o narodnem davku in o posojilu svobode, je imel v prevratnem procesu jeseni 1918 enak namen tudi poziv Antona Korošca, ki je 21. septembra 1918 v imenu Narodnega sveta pozval k plačevanju narodnega davka. Njegov poziv glede gnotne podpore slovenski osamosvojitvi od Avstro-Ogrske je govoril o »dolžnosti naroda, da si sam naloži ta narodni davek«, ki naj ga »plačuje / ... / svoji najvišji politični stopnji«, torej Narodnemu svetu. Kot se je kasneje spominjal v svojih spominih član predsedstva Narodnega sveta Ivan Hribar, ki je v njem vodil finančni odsek, je bil poziv za plačevanje narodnega davka uspešen. Bil je eden prvih pozivov Narodnega sveta, ki je s tem že prevzel oblastno vlogo na finančnem področju. To je bilo za uspešnost prevrata leta 1918 in osvobodilnega gibanja proti okupatorju leta 1941 zelo pomembno. Glede finančne oblasti

SNOO ni bil bolj revolucionaren, kot je bil Narodni svet, saj sta oba organa glede plačevanja narodnega davka apelirala na rojake, naj davek prostovoljno plačujejo za narodnoosvobodilni namen. Da ima za izvedbo prevrata denar pomembno vlogo, se je pokazalo tudi v vojaškem prevratu, ki ga je proti mariborskim Nemcem in njihovi varnostni straži Schutzwehru izvedel general Maister. Ta »vojaški puč«, s katerim je bila Slovincem zagotovljena oblast v Mariboru, je zahteval tudi finančne vire. Zagotovil jih je podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko in ravnatelj mestne posojilnice Franjo Rosina. Iz blagajne posojilnice je Narodnemu svetu nakazal 2 milijona kron za potrebe slovenske vojske.

Glede tega, da se slovenska država vključi v jugoslovansko državno skupnost, sta bila prevrat leta 1918 in revolucija v drugi svetovni vojni enaka. Ob oblikovanju slovenske državnosti leta 1918 in v času druge svetovne vojne je bilo namreč vnaprej znano, da bo slovenska država del jugoslovanske države. Leta 1918 se je slovenska državnost kazala kot ozko vezana na državo »habsburških Jugoslovanov«, Državo SHS. O lastni slovenski državnosti niso govorili, ampak so o državi »troimenskega naroda jugoslovanskega« razmišljali kot o »zaželjeni deželi«. Pod tem naslovom je namreč mesec dni pred prevratom Fran Šuklje objavil daljši članek, kako naj bo urejena država »habsburških Jugoslovanov«. Poudarjali so jugoslovanstvo, in ne toliko slovenstvo. V veliki meri so to počeli tudi v osvobodilnem gibanju med drugo svetovno vojno. Jugoslavija in njena obnovitev na drugačnih temeljih v odnosu do narodov in glede oblike vladavine ter politične ureditve je bila ena od temeljnih točk programa slovenskega osvobodilnega gibanja.

Na prevrat in revolucijo so močno, če ne odločilno, vplivali mednarodnopolitične razmere in razmerja. Predvsem stališča t. i. velikih sil in njihovih voditeljev so v veliki meri odločala o dejanjih, ki so oblikovala politične odločitve glede preloma z dotedanjim stanjem. Ustvarila so pogoj za slovensko odločitev za prelom s starim. Brez Wilsonovih 14 točk in njegovega stališča do Avstro-Ogrske, ko je zavrnil Karlovo mirovno ponudbo, ki bi lahko ohranila avstro-ogrsko državo, bi bil slovenski prevrat vsekakor drugačen. Pot izpod habsburškega žezla bi bila nedvomno težja. Wilsonova zavrnitev Karlovega predloga mirovne ponudbe je omogočila prevrat in odhod »habsburških Jugoslovanov« iz države, ki so jo radi imenovali ječa narodov, v »zaželjeno deželo«. Prišlo je celo do prevrata »habsburških Jugoslovanov« pred prevratom. Narodno vijeće kot njihovo vrhovno politično predstavništvo je namreč zavrnilo Karlov manifest »zvestim avstrijskim narodom«, še preden je vedelo za Wilsonovo zavrnitev. Po mnenju Janka Pleterskega je s tem Država SHS na ozemlju habsburške monarhije, ne da bi bila razglašena, dejansko obstajala. Medtem ko so Wilsonova stališča pogojevala slovenski/»jugoslovanski« prevrat in oblikovanje Države SHS, je bila jugoslovanska revolucija v drugi svetovni vojni odvisna od stališč zaveznikov protihitlerjevske koalicije. Njihovo stališče, ki je izhajalo iz dejstva, da je bilo jugoslovansko osvobodilno gibanje vojaško močno in uspešno, je vplivalo na revolucijo, saj jo je posredno priznalo. Pred njenim maksimalnim namenom so sicer skušali rešiti, kar se je dalo rešiti, npr. monarhijo, vendar neuspešno.

Wilson je svojih 14 točk podal na začetku zadnjega leta prve svetovne vojne, načela o ureditvi sveta po vojni, po zmagi nad državami, ki so vojno začele z osvajalskimi nameni, pa so postavili v začetnem delu druge svetovne vojne avgusta 1941, še preden so vanjo vstopile ZDA. Takrat sta se predsednik britanske vlade Winston Churchill in predsednik ZDA Franklin D. Roosevelt dogovorila glede načel za povezovanje držav v protifašistično koalicijo, ki je dobila ime Združeni narodi, in glede načel o ureditvi sveta ter meddržavnih odnosov po vojni. Njun načrt povojne ureditve sveta je bil izražen v t. i. Atlantski listini, ki sta jo podpisala na britanski križarki Prince of Wales ob obali Nove Fundlandije. Tretja točka Atlantske listine je poudarila pravico vseh ljudi do samoodločbe, to je pravico do izbire vladavine ter družbenih in gospodarskih sprememb. To je vplivalo na revolucijo v Sloveniji.

V drugi svetovni vojni je bila Atlantska listina kot izraz demokratične napovedi povojnega sveta politična utemeljitev za revolucionarno osvobodilno gibanje in za njegove domače politične, ideološke in vojaške nasprotnike. Nanjo so se »naslonili« v OF v osmi točki njenega programa, ki je napovedovala, da bo »po svoji narodni osvoboditvi o notranji ureditvi Združene Slovenije in o svojih zunanjih odnosih odločal slovenski narod sam«. To je bilo razumljeno kot »elementarna pravica slovenskega naroda«, ki jo bo OF uveljavila in branila z vsemi sredstvi. Ko so ob koncu vojne, slab teden pred uradno kapitulacijo nacistične Nemčije, slovenske meščanske politične stranke s svojimi političnimi odločitvami in načrti stopile na plan, so se v »oklicu« o sklepih t. i. taborskega parlamenta, ki so jih objavili pod naslovom Združena Slovenija vstaja!, sklicevali na načela Atlantske listine »o svobodni in demokratični ureditvi narodov«. Pri sklicevanju na njena načela je bilo osvobodilno gibanje uspešnejše, za zaveznike bolj prepričljivo, saj se je zanje borilo proti skupnemu sovražniku, medtem ko so slovenski meščanski politiki čakali na osvoboditev in povrnitev oblasti ter pri tem tudi kolaborirali z okupatorjem.

Na osnovi Wilsonovih točk iz leta 1918 in točk Atlantske listine iz leta 1941 so bile uresničene slovenski samoodločbi in združitvi v državo južnoslovanskih narodov, najprej v prvo in nato drugo Jugoslavijo. Z Wilsonovimi točkami in Atlantsko listino so bili dani politični pogoji za uresničitev samoodločbe in dosego državnosti ter odločitve glede oblike vladavine in politične ureditve.

* * *

Bistveno pri gledanju na prevrat in revolucijo ter vrednotenju obeh pojavov v slovenski zgodovini je vprašanje učinkovitosti enega ali drugega načina pri vzpostavljanju lastne državnosti. Na to so odločilno vplivale družbene ali politične sile, ki so spremembo, pa naj bo to prevrat ali revolucija, izvedle. V obeh primerih gre za politični obrat od dotedanjega stanja. Učinki ali posledice revolucije nasploh so sicer bistveno večje, kot so posledice prevrata, saj političnim spremembam na oblastnem področju sledijo spremembe v družbi. Oblast v revoluciji ni le cilj, ampak sredstvo ali pogoj nadaljnjega dogajanja.

Skupna točka prevrata in revolucije je bila oblast v rokah »narodnih« političnih sil. Oblikovanje oblasti, izražene v organu oblasti, je bilo pogoj prevrata in revolucije. Oblikovanje takšnega organa, ki je iz političnega postal oblastni, je bilo izraz prevratništva ali narodne revolucije.

Prevrat in revolucija, z obema je bila v različnih obdobjih, v različnih okoliščinah ustvarjena slovenska država ali vsaj državnost, sta bila izraz samoodločbe. Ta je bila sicer različno razumljena, pri prevratu je šlo predvsem za samoodločbo glede izbire lastne oblasti, lastne državnosti, pri revoluciji pa je na poudarku nacionalnega šlo za samoodločbo naroda. Namen obeh samoodločb je bil v bistvu enak. In tudi učinek je bil enak. Dosežena je bila narodna država! Samoodločba je bila dejansko sredstvo narodne revolucije. Razlika je bila v razumevanju in uporabi sredstva narodne revolucije. »Revolucionarji« v drugi svetovni vojni so se pri svojih odločitvah glede odnosa do nacionalnega vprašanja sklicevali na pravico do samoodločbe naroda. Ta pravica je bila vpeta v pojmovanje komunistov kot bistven del njihove nacionalne politike že od prve polovice dvajsetih let dalje, »prevratnikom« pa je bila samoodločba bolj ali manj dana, če ne kar vsiljena, kot pogoj za prevrat, ki so ga uspešno izvedli.

Razlika med prevratom in revolucijo je bila tudi v tem, da so s prevratom ob koncu prve svetovne vojne Slovenci postali politični, državni narod, kar do tedaj še niso bili, z revolucijo v času druge svetovne vojne, katere bistvo je bilo ustvariti državnost in v njej za osvobodilno gibanje doseči oblast, pa so ustvarili svojo državo s celovito »zgradbo« državne oblasti. Postali so narod s svojo državo v pravem pomenu. Ustvarili so državo, ki je omogočila ali je bila pogoj tretjega izraza slovenske samoodločbe v 20. stoletju, ki se je pokazala v nastanku samostojne in neodvisne Republike Slovenije konec junija 1991.

Prevrat, ki so ga izvedli Slovenci leta 1918 v povezavi s »habsburškimi« Hrvati in Srbi ob koncu prve svetovne vojne, je imel svojo vlogo pri koncu Avstro-Ogrske. Ni bil sicer njegov odločilni dejavnik, bil pa je eden v nizu takrat izvedenih »prevratov« različnih »habsburških« narodov. Dejansko je bolj konec avstro-ogrske države omogočil prevrat, kot je prevrat pomenil njen konec. Avstro-ogrska monarhija je »umrla« ne zaradi prevratov »njenih« narodov, ampak zaradi volje držav, ki so bile v vojni proti njej. Na drugi strani pa je bila revolucija v času druge svetovne vojne in v razmerah osvobodilne vojne proti okupatorju odločilen dejavnik obnove jugoslovanske države. Pri tem je šlo za predruženje organiziranosti države, saj je bila na osnovi razumevanja pravice do samoodločbe naroda uvedena federativnost. Prav upoštevanje pravice do samoodločbe in iz nje izvedene federativnosti je štiri desetletja in pol kasneje omogočilo prevrat, ki je pomenil razdružitev Slovenije kot države od jugoslovanske federativne države in ima jasno oznako – osamosvojitev. Ta je vsekakor bila posledica prevrata in revolucije, ki sta se zgodila v slovenski »narodni« zgodovini v »kratkem« 20. stoletju.

Svojevrsten prevrat z značajem narodne revolucije je bila tudi osamosvojitev Republike Slovenije leta 1991. Ta prevrat je imel za Slovence v veliki meri enak značaj in pomen, kot ga je imel prevrat leta 1918. Pretrgali so državnopravni odnos z državo,

v kateri so živeli. Tudi razlogi so bili narodnoosvobodilni. Namen je bil enak, način pa zaradi okoliščin povsem drugačen. Ta prevrat je bil resnično zakonsko podprt. To mu je dajalo možnost uspešnosti in je omogočalo hitro mednarodno priznanje Republike Slovenije kot samostojne in neodvisne države.

Osamosvojitev leta 1991 je bila prevrat, v katerem so bili upoštevani ali priznani dosežki revolucije iz časa druge svetovne vojne glede oblikovanja slovenske državnosti. V slovensko osamosvojitev je bilo vpeto bistvo revolucije iz časa druge svetovne vojne – pravica do samoodločbe naroda. Osamosvojitev se je zgodila z naslonitvijo na »revolucionarno« samoodločbo naroda, ki je bila temelj za slovensko državnost, doseženo v drugi svetovni vojni.

Osamosvojitev leta 1991 je glede na posledice za celo družbeno ureditev, ne le politično, imela značaj revolucije. Dejansko je šlo za protirevolucijo. Namen je bil izničiti dosežke revolucije iz časa druge svetovne vojne glede takrat dosežene državnosti, pri čemer pa je bila prav ta državnost osnova in pogoj za novo državnost, za samostojnost in neodvisnost slovenske države Republike Slovenije. Osamosvojitev je bila prevrat, revolucija in hkrati protirevolucija.

Ko ali če gledamo na prevrat in revolucijo, družbeno revolucijo, zlasti na tisti del, ki spremeni oblast razumsko, ne le ali predvsem z ideološkega zornega kota, so bili prevrat leta 1918 in tudi leta 1991 ter revolucija v času druge svetovne vojne bolj enak oziroma zelo podoben dogodek ali proces kot pa različen. Vsaj glede namena oziroma učinka, to je ustvaritve slovenske države. Prevrat in revolucija sta bila v slovenskem zgodovinskem dogajanju v »kratkem« 20. stoletju v prvi vrsti državotvorna. Po načinu sicer različna, po namenu pa enaka. Tako s prevratom kot z revolucijo je bila samoodločba, ki se je pokazala kot državnost, uresničena.